

Az orosz–ukrán háború, a nemzetközi világtrend és az EU szerepe

Oroszország a nemzetközi jog legalapvetőbb szabályát, az agresszió tilalmát sértette meg Ukrajna megtámadásával. Oroszország érvei nemzetközi jogilag nem fogadhatók el, ugyanakkor az is igaz, hogy ehhez hasonló érvekkel már más állam is élt korábban. Ezzel együtt az ukrán háború a nemzetközi jog eddig példátlan módon történő megsértése, amely a fennálló világtrendet – melynek sarokköve az agresszió tilalma, és amelynek kialakításában a Szovjetunió is részt vett – alapjaiban rázta meg. A nemzetközi jogi szabályok akkor tudnak jól működni, ha azok keretei világosak, nem esnek önkényesen tág értelmezés áldozatául, és fennáll a mögöttük eredetileg is meglévő, államok között lérejtött kompromisszum. Sajnos ennek ellenkezőjére több példát is láttunk már. Az EU és tagállamai a fennálló nemzetközi világtrend fennmaradásában érdekeltek. Néhány kérdésben az EU kifejezetten erős együttműködést és aktivitást mutat, más kérdésekben az unión belül erős törésvonalak tapasztalhatók. Az, hogy az EU milyen szerepet játszhat a konfliktus megoldásában, illetve a meglévő nemzetközi jogrend megőrzésében, egyelőre kérdéses.

Bevezetés

Az orosz–ukrán háború legsötétebb félelmeinket vetíti előre: olyan háború Európában, amely vagy amelynek hatásai ránk is kiterjednek. A biztonságérzetünk elvesztése mellett másik fontos, sőt inkább ijesztő vonása, hogy alapvető kérdéseket vet fel a fennálló nemzetközi jogrend vonatkozásában, egy olyan időszakban, amikor mindennél fontosabb, hogy egyértelműek legyenek a keretek.

Előre kell bocsátani, hogy háborúról beszélni, azt elemezni rengeteg szempontból lehet. Az elemző látásmódját befolyásolja saját szakterülete, tapasztalatai, benyomásai. Jelen sorok szerzője számára a háború nem pusztán a fotók vagy videók alapján elképzelt, borzasztó, ámde távoli esemény. Ha az ember látott már háborút közletről, beszélt áldozatokkal, azok családtagjaival, akkor közvetlenebb benyomása van egyéni történeteken keresztül arról, mit is jelent a háború az embereknek, családoknak, szülőknek, gyerekeknek, az egész társadalomnak. Ilyen tapasztalat alapján van elképzelése a humanitárius következményekről az egyének és közösségek számára. Mit jelent a háború egy olyan családnak, akinek eltűntnek nyilvánították a családtagját, akik ugyan ésszel tudják, hogy meghalt a szerettük, ám mivel nincs meg a holttest, temetni sem lehet, ami pedig a gyász feldolgozásához elengedhetetlenül szükséges lenne. Mit jelent ez egy fel nem robbant lövedéktől megsérült, amputált gyereknek és családjának. Mit jelent ez a háború mindenkinek, minden érintett társadalomnak. Minden társadalmat traumatizál egy háború, aminek kiheveréséhez legalább egy generáció, vagy még több is kell. Ugyanakkor egy háborúra az államok által adott reakció alapvetően nem humanitárius szempontú. Befolyásolják politikai, gazdasági, biztonsági és egyéb tényezők, és ezek

mérlegelésekor az áldozatok szempontjai sokszor nem jelennek meg kellőképpen. Ezzel együtt ez a realitás, ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a háború nem egy absztrakt probléma, hanem mögötte igazi szenvedés, emberi életek, generációkon átívelő trauma áll. Az objektív jogi kérdéseken túl tehát nem lehet szó nélkül elmenni a szubjektív érzések és a humanitárius szempontok mellett sem: egy háború mindenképpen rossz, és az a jó, ha minél hamarabb véget ér. Ám mindannyian tudjuk, ez sajnos nem ilyen egyszerű.

Az orosz–ukrán konfliktussal kapcsolatos elemzés során nagyon sok kérdés és kevesebb válasz fogalmazódik meg az emberben. Február 24-e előtt a legtöbben nem feltételezték, hogy Ukrajna teljes körű támadása meg fog történni, nemzetközi jogász szemmel egész egyszerűen azért, mert a fegyveres erőszak tilalma annyira a legalapvetőbb elve a nemzetközi jognak és a mai nemzetközi jogrendnek, hogy azt senki nem gondolta volna, hogy ennyire látványosan és ennyire frontálisan bármely, akár szuper- vagy nagyhatalom meg meri ezt a szabályt szegni.

Az elkövetkezendőkben az orosz–ukrán konfliktusról és az abból adódó kérdésekről alapvetően egy távolabbi, nemzetközi joggal, illetve nemzetközi jogrenddel kapcsolatos nézőpontból lesz szó, végül arra fókuszálva, hogy az Európai Uniónak milyen mozgástere lehet ebben a helyzetben, illetve a helyzet megoldásában.

A fennálló nemzetközi jogrend

A nemzetközi jog sajátossága, hogy az államok szuverenitása¹ mint alapelv miatt nincs olyan, államok felett álló hatalom, amely bármely államra rákényszeríthetne valamit annak előzetes beleegyezése nélkül. Ezért van az, hogy egy nemzetközi bíróság is csak akkor járhat el egy állammal szemben, ha az előzetesen ehhez hozzájárulását adta,² illetve a nemzetközi szervezeteknek is csak annyi hatásköre van, amennyit az államok önként adtak neki, tehát amennyit szuverenitásukból átadtak.

Az Egyesült Nemzetek (a továbbiakban: ENSZ) mint globális nemzetközi szervezet részben a jogelőd Nemzetek Szövetsége tapasztalataiból, részben pedig a már a II. világháború alatt megkezdődött, Churchill, Rooseveltt és Sztálin közötti tárgyalásokból született. Az ENSZ alapelveinek, működési rendszerének kidolgozásában, így a Közgyűlés és a Biztonsági Tanács (a továbbiakban: BT) hatásköreinek rögzítésében alapvetően az említett három nagyhatalom, illetve Kína vett részt.

Így tehát 1945 után, a II. világháború okozta világégés és az atombomba rettenetes pusztításának meg tapasztalása után jött létre az ENSZ megalakulásával az a jogrend, amit azóta ismerünk, és amiben azóta relatíve biztonságban érezzük magunkat, különösen kis államként.³ A II. világháború által okozott károk és az atombomba bevetése

¹ ENSZ Alapokmány 2. cikk (1) bekezdés: „A Szervezet valamennyi tag szuverén egyenlőségének elvén alapszik.”

² A joghatóság tekintetében lásd például Nemzetközi Bíróság Statútuma 36. cikk, Római Statútum 12. cikk.

³ Az Egyesült Nemzeteket San Franciscóban 1945. június 26-án fogadták el. Az Alapokmány október 24-én lépett hatályba. Magyarországon az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról

világossá tette, hogy a háború mint államok közötti vitarendezési mód a teljes világ pusztulásához vezethet, ezért más alapokra kell helyezni az államközi kapcsolatokat. Az erőszak általános tilalma 1945 előtt nem létezett a nemzetközi jogban, tehát háború indítását általános szabály nem tiltotta.⁴ 1945-ben a háború indításának tilalma hatalmas újítás volt, és az új világrend alapját képezte. Ez egy úgynevezett *ius cogens*, azaz feltétlen alkalmazást igénylő norma,⁵ amelyet semmi sem ronthat le, semmilyen norma nem mondhat neki ellent, így mindenkire minden körülmények között kötelező.

Az ENSZ megalapításával létrejött egy olyan szervezet, amely legfőbb platformja az államok közötti párbeszédnek, azzal a céllal, hogy fenntartsa a nemzetközi békét és biztonságot. Az ENSZ-en belül a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében hozott intézkedések elfogadására a BT-t hatalmazták fel. Ez az egyetlen szerve az ENSZ-nek és az egyetlen szerv a nemzetközi világrendben, amely kötelező erejű döntést, adott esetben fegyveres beavatkozásra történő felhatalmazást hozhat minden államra nézve.⁶ Ezáltal az ENSZ még nem vált világméretű szuperhatalommá, ám ez az egyetlen szupranacionális szerv, amely ilyen jellegű kényszerítő eszköz alkalmazásáról dönthet. A BT öt állandó tagja – az USA, Franciaország, Kína, Oroszország és az Egyesült Királyság – a II. világháború utáni erőviszonyokat tükrözi. A BT-nek az öt állandó tagon kívül tíz nem állandó – periodikusan újraválasztott – tagja van,⁷ döntéseit többséggel hozza meg. Az öt állandó tag súlya a vétóban rejlik: a BT csak akkor hozhat kötelező erejű határozatot, ha a BT állandó tagjai közül egy sem emel vétót.⁸ Ilyen módon az ENSZ legerősebb eszköze az öt állandó tag kezében van.

A BT a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében számos intézkedést hozhat. Miután megállapította a béke „bárminő veszélyeztetésének vagy megszegésének, vagy bárminő támadó cselekménynek fennforgását”,⁹ ajánlásokat tehet, vagy az ajánlásoknál keményebb eszközökről dönthet. A keményebb eszközök között is kétféle lehet: fegyveres erő felhasználásával nem járó rendszabályok, illetve fegyveres erők felhasználásával járó műveletek. Előbbiek közé tartoznak a szankciók, amelyek lehetnek gazdasági vagy diplomáciai kapcsolatok szigorítása vagy megszakítása, vagy bármely más eszköz, amely alkalmas lehet, hogy határozatainak érvényt szerezzen, azáltal, hogy a BT felhívja a tagállamokat, hogy ilyen rendszabályokat alkalmazzanak.¹⁰

Amennyiben a BT úgy látja, hogy ezek az intézkedések sikertelenek, végső soron, *ultima ratio* jelleggel dönthet fegyveres beavatkozás mellett a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében,¹¹ amelynek elvégzésére az önkéntesen jelentkező államokat

szóló 1956. évi I. törvény hirdette ki. A megalakuláskor 51 tagja volt, a később csatlakozott 144 taggal ma 193 tagállama van.

⁴ KAJTÁR 2018: 13.

⁵ KAJTÁR 2018: 3.

⁶ HENDERSON–LUBELL 2013: 379–380.

⁷ ENSZ Alapokmány 23. cikk (1)–(2) bekezdés.

⁸ ENSZ Alapokmány 27. cikk.

⁹ ENSZ Alapokmány 39. cikk.

¹⁰ ENSZ Alapokmány 41. cikk.

¹¹ ENSZ Alapokmány 42. cikk: „Ha a Biztonsági Tanács úgy találja, hogy a 41. cikkben említett rendszabályok elégtelenek, vagy elégteleneknek bizonyulnak, úgy légi, tengeri és szárazföldi fegyveres erők

vagy katonai szervezeteket hatalmazza fel. Ez tehát a legerősebb jogosítványa a BT-nek, azaz összességében az ENSZ-nek.

Az erőszak tilalma tehát a fennálló nemzetközi jogrend alapja. A többi, ENSZ Alapokmányban rögzített alapelv is erre, illetve a szuverenitás elvére támaszkodik, ezek egymással összefüggnek. Így az erőszak alkalmazásának tilalmából logikusan következik a viták békés rendezésének kötelezettsége, a szuverenitás elvéből a belügyekbe való beavatkozás tilalma.

Az erőszak alkalmazása tilalmának megsértésére azonban már több ízben sor került 1945 óta. Ezen esetekben az agresszor állam jórészt igyekezett aktusát jogi köntösbe bújtatni, és különböző érvekkel cselekményét jogosnak beállítani. Az érvek általában az önvédelem kiterjesztő értelmezésével függtek össze, hiszen a BT felhatalmazásának léte vagy nem léte általában objektíven megállapítható. Irak, Szíria, Georgia megtámadása esetében a támadó állam önvédelemre hivatkozott, megelőző önvédelemként beállítván a helyzetet.¹² Az indok jogi értékelésén és nyilvánvaló megalapozatlanságán túl azonban van annak jelentősége, hogy a támadó állam jogilag elfogadhatónak igyekezett cselekményét beállítani, tehát a fennálló nemzetközi jogrend keretein belül érvelt támadása jogosságáért.¹³ Ez azt mutatja mindig, hogy az államok a jogrend érvényességében hisznek, annak keretein belül gondolkodnak, még ha meg is sértik azt. Ezekben az esetekben a nemzetközi közösség reakciója változó volt, és általánosságban elmondható, hogy részben az államok érkei szerint alakultak.

2003-ban az USA és partnerei által indított iraki művelet például teljesen szembement az erőszak alkalmazásának tilalmával, amire a nemzetközi közösség reakciója nem volt egyértelműen erős.¹⁴ Az USA megelőző önvédelemre hivatkozott, utalva a Szaddam Husszein által állítólag birtokolt tömegpusztító fegyverekre. Az érvelés utalt továbbá arra, hogy korábbi biztonsági tanácsi határozatok, így az 1990-ben, a kuvaiti helyzettel kapcsolatban elfogadott határozat¹⁵ felhatalmazást adnak a 2002-ben indított támadásra. Az érveléssel kétféle probléma volt: egy jogi és egy ténybeli.

A megelőző önvédelem nem szerepel az ENSZ Alapokmányban. Az Alapokmány szerint egy államot ért, már megtörtént támadás esetén megilleti a megtámadott államot az önvédelem joga. Egyes, főleg angolszász írók szerint az erőszak alkalmazásának tilalma ezen kivételébe beletartozhat az úgynevezett megelőző önvédelem (*preemptive self-defence*), azonban csakis küszöbönálló, tudott támadás esetén, amennyiben nincs más mód a támadás elkerülésére, és a válaszlépés arányos a fenyegetéssel.¹⁶ A megelőző önvédelem jogszerűsége felől erős vita van a nemzetközi szakirodalomban, és nem mondható, hogy általánosan elfogadott.

felhasználásával olyan műveleteket fogantathat, amelyeket a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához, vagy helyreállításához szükségeseknek ítél. Ezek a műveletek az Egyesült Nemzetek tagjainak légi, tengeri és szárazföldi hadereje által fogantatosított tüntető felvonulásból, zárlatból (blokád) vagy egyéb műveletekből is állhatnak.”

¹² CHINKIN–KALDOR 2017: 130.

¹³ MURPHY 2005: 701–702.

¹⁴ SAPIRO 2003: 602.

¹⁵ ENSZ BT S/RES/678 (1991) határozat.

¹⁶ SCHMITT 2003: 547–548.

Ami a tömegpusztító fegyverek létét illeti, amely hivatkozási alapja volt az USA BT-határozatra utaló érvének, az Egyesült Királyságban parlamenti vizsgálóbizottság tárta fel,¹⁷ hogy annak ellenére indítottak támadást Irak ellen, hogy nem állt rendelkezésre arra vonatkozó bizonyíték, hogy Iraknak valóban van tömegpusztító fegyvere. Az eset nagy port kavart az Egyesült Királyságban.

Belgrád 1999-es bombázása hasonló kérdéseket vetett fel az erő alkalmazásának jogossága kapcsán. A NATO annak ellenére bombázta Belgrádot, hogy nem volt felhatalmazása a Biztonsági Tanácstól. Ezzel együtt a NATO hivatkozott arra, hogy mivel az 1199-es BT-határozat rögzítette, hogy a koszovói helyzet veszélyt jelent a nemzetközi békére és biztonságra, a katonai szövetség rendelkezik megfelelő joggal az esetleges beavatkozáshoz.¹⁸ Másrészt a NATO hivatkozott a koszovói humanitárius helyzetre, így pedig a humanitárius intervenció szükségességére és jogosságára. A humanitárius intervenció a nemzetközi jogban nem általánosan elfogadott, és bár 1999 óta több állam is utalt annak elfogadhatóságára, ezzel együtt még ma is vitatott. 1999-ben azonban még biztosan nem számított jogalaprak fegyveres erő alkalmazásához. A fentiek miatt tehát kijelenthető, hogy Belgrád 1999-es bombázása nem felelt meg a nemzetközi jognak, agressziót valósított meg.¹⁹ A jogi értékelésen az sem változtat, hogy a bombázás morális igazolását sok állam elfogadta. Az eset külön érdekessége, hogy a bombázásban három állandó BT-tag: az USA, az Egyesült Királyság és Franciaország is részt vett. A BT előtt ugyan volt olyan kezdeményezés, hogy a BT adjon felhatalmazást a fegyveres erő alkalmazására, de ilyen határozattervezetet a várható orosz és kínai vétó miatt végül be sem nyújtottak. Másfelől három állam: India, Kína és Oroszország kezdeményezték volna a NATO-bombázás BT általi elítélését, ez viszont a várható amerikai, francia és brit vétó miatt nem került a BT elé.²⁰ Itt tehát igazi patthelyzet alakult ki a BT-ben: sem fegyveres erő alkalmazására felhatalmazó, sem annak alkalmazását elítélő határozat nem tudott születni a BT állandó tagjainak eltérő álláspontja miatt. A nemzetközi jogra nézve ez pedig jelentheti azt, hogy egyrészt nem volt konszenzus az erő alkalmazására adandó felhatalmazásban, másrészt ugyan a BT nem ítélte el az erőszakot, ám három hatalmas, a Föld lakossága felét kitevő állam, bár nem BT-határozaton keresztül, mégis elítélte a bombázást, ezzel részben választ is adva a humanitárius intervenció általános elfogadottságára, illetve leginkább annak hiányára.

A „saját” lakosság védelmét mint fegyveres beavatkozás indokát Oroszország is használta már korábban. A délszét és abház esetben az orosz állampolgárok védelme volt a hivatalos indoka a 2008-ban Georgia területe ellen alkalmazott fegyveres beavatkozásnak. Az indok azonban erősen sántított, hiszen annak alapja az orosz ajkú lakosság „útlevélesítése” volt, amelyet Oroszország következetesen folytatott (nem mellesleg

¹⁷ Úgynevezett *Chilcot enquiry*: House of Commons 2016: 575; Spy Agencies ‘Produced Flawed Information on Saddam’s WMDs’ 2016.

¹⁸ SCHWABACH 1999: 408.

¹⁹ SCHWABACH 1999: 405–418.

²⁰ SCHWABACH 1999: 405–418.

a keletukrán területeken is,²¹ ahol Putyin 2019-ben, napokkal Zelenszkij elnökké választása után bejelentette, hogy megkönnyíti a szeparatisták ellenőrzése alatt álló kelet-ukrajnai területeken az orosz útlevel megszerzését),²² és amelynek során orosz útlevellel látták el az érintett területeken élő orosz ajkú lakosságot. Ugyanígy történt már 2014-ben a Krím félszigeten, ahol az ott élő orosz ajkú lakosságnak állított ki Oroszország orosz útleveleket.²³ A másik, szintén az ukrán konfliktusban is felmerülő orosz érv az volt, hogy a georgiai hatóságok etnikai tisztogatást végeznek Dél-Oszétiában és Abháziában, és az orosz erőknek mint kvázi békefenntartóknak kell közbelépniük.²⁴ Ez az indok különösen pikáns azok után, hogy Oroszország nem fogadta el a humanitárius intervenció érvét Belgrád bombázása esetében. Érdekes azután is, hogy békefenntartó műveleteket csak az érintett állam beleegyezésével lehet tenni, ami jelen esetben Georgiát jelentené. Dél-Oszétia és Abházia függetlenségét a konfliktus kezdetekor még Oroszország sem ismerte el, ennyiben tehát különbözik az érv a keletukrán „államok” esetétől.

Oroszország érvei Ukrajna esetében kísértetiesen hasonlóak voltak a korábban általa, illetve más állam által is használt érvekkel. Egyrészt hivatkozott arra, hogy a kelet-ukrajnai régiók esetében békefenntartó misszióban vesz részt a frissen általa elismert új „államok” kérésére, másrészt az orosz ajkú állampolgárok védelmére, illetve arra, hogy Ukrajna népirtást követ el az ott élő lakosság ellen.²⁵ Ha nemzetközi jogi nyelvre igyekszünk ezen érveket lefordítani, a kollektív önvédelem, az önvédelem és a humanitárius intervenció merülhet fel.

A fentiek ismeretében az orosz érvek Ukrajna megtámadására tulajdonképpen nem meglepőek, hiszen van előzményük. Oroszország agressziója Ukrajna ellen 2014-ben kezdődött, amikor megszállta a Krím félszigetet. Ez egy nemzetközi fegyveres konfliktus volt, ami a mai napig tart, illetve a 2022. februári eseményekbe tulajdonképpen jogilag beleolvad.²⁶ A Krím megszállása annak ellenére minősül nemzetközi fegyveres összeütközésnek, hogy tulajdonképpen aktív harc nélkül történt.²⁷ Donyeck és Luhanszk esetében Oroszország mindvégig tagadta részvételét, amit sokan erőteljesen megkérdőjeleznek,²⁸ így teljes joggal merül fel Oroszország ebbéli felelőssége is. Jogilag tehát az orosz erők február 22-i bevonulása a keletukrán régiókba nem változtat a helyzeten, ahogy Ukrajna teljes területének február 24-i lerohanása sem. Az agresszió volumene tekintetében azonban nyilvánvalóan nagy változásnak tekinthető.

A kollektív önvédelem elve szerint egy, az ENSZ Alapokmány 51. cikke alapján önvédelmet gyakorló állam segítségül kérhet más államot az önvédelem gyakorlására. Oroszország esetében ez a Donyeck-i Népköztársaság és a Luhanszki Népköztársaság lenne, amennyiben ezek az entitások valóban államok lennének nemzetközi jogi értelem-

²¹ Kelet-Ukrajnában már 2021 tavaszáig 650 000 orosz útlevelet állítottak ki a szeparatisták ellenőrzése alatt álló területeken. Lásd DICKINSON 2021.

²² Russia Offers Passports to People in Eastern Ukraine Territories 2019.

²³ DICKINSON 2021.

²⁴ BORGÉN 2008.

²⁵ GREEN–HENDERSON–RUYTS 2022: 21–25.

²⁶ GREEN–HENDERSON–RUYTS 2022: 7.

²⁷ Az esemény minősítésére lásd GRANT 2015: 87–89.

²⁸ DEMIRJIAN 2015.

ben. Tekintettel azonban arra, hogy függetlenségük kikiáltása semmilyen módon nem összeegyeztethető a nemzetközi joggal, tehát nem államok, a kollektív önvédelem elve nem alkalmazható.²⁹ Az önvédelem úgy lenne értelmezhető, ha Oroszországot érte volna támadás. Az orosz ajkú, útlevéllel ellátott lakosság ellen elkövetett állítólagos népirtás nem lehet önvédelmi alap. Hasonlóan, a humanitárius intervenció sem szolgáltatathat jogalapot, részben azért, mert az elvet nem fogadta el egységesen a nemzetközi közösség, másrészt mert a keletukrán területeken elkövetett atrocitások nem adhattak rá alapot. Mindezek alapján kijelenthető, hogy Oroszország 2014 óta agressziót követ el Ukrajna ellen, aminek a 2022. februári események „csak” a folytatását jelentik. A februárban kezdődött katonai akció azonban súlyosságában messze meghaladja az addigi eseményeket.

Érdekek és értékek

A fentiekből tehát az tűnik ki, hogy az erőszak tilalma, az önvédelem és a kollektív önvédelem, az önrendelkezési jog tartalma, a humanitárius intervenció elfogadottsága, sőt, a BT határozatai mind-mind többször voltak már tárgyai az államok általi politikai szempontú értelmezésnek. Ebben nincs is semmi meglepő, hiszen az államok igyekeznek a jogi kereteket saját igényeik szerint alakítani. Az Oroszország által az agresszió igazolásául hozott érvek sem voltak újak, hiszen hasonló érveket már Oroszország is, és más állam is alkalmazott. A 2022. februári orosz támadás azonban volumenében és üzenetében is ijesztő méreteket ölt, hiszen egy szuverén állam teljes területének megtámadásáról volt szó, brutális mértékű katonai akció során.

Az orosz támadás és érveik két szempontot vetnek fel. Először is, a nemzetközi jog ilyen mértékű megszegése felveti, hogy érvényesnek tekinthető-e az 1945-ben létrejött világrend. Tekintettel arra, hogy az érintett fél a BT állandó tagja, aki aktívan részt vett a jelenlegi világrend kialakításában, és figyelemmel az Ukrajna elleni támadás méretére és hatásaira, felvetődik, hogy az Ukrajna elleni támadás azt jelenti-e, hogy Oroszország nem tartja fennállónak a mostani világrendet, és így a mögötte álló politikai kompromisszum megbomlott-e. A másik szempont, hogy Oroszország nemzetközi jogi érvekkel igyekezett alátámasztani cselekményét, ami arra utalhat, hogy a nemzetközi jog mai keretei között gondolkodik. Ezen szempontok miatt is fontos a jelenlegi konfliktus, és van hatással a következő időszak nemzetközi jogi kereteire, és így az államok kapcsolataira. Leginkább az erőszak alkalmazásának tilalma mint kógens norma a kérdés. Ezt a szabályt már többen többször megsértették, ám nem ilyen volumenben. A szabály ugyan kógens jellegű, tehát feltétlen alkalmazást igényel, azonban ha az államok átlépnek rajta, veszíthet kötelező erejéből.³⁰ Éppen ezért kiemelten fontos, hogyan reagál rá a többi állam.

Az ENSZ Közgyűlése 2022. március 2-án 141 igen szavazattal fogadott el egy olyan határozatot, amely kimondja, hogy agresszió történt, és elítéli azt. Csupán öt állam

²⁹ GREEN–HENDERSON–RUYTS 2022: 18.

³⁰ GREEN 2011: 237–241.

szavazott nemmel, és harmincöt tartózkodott.³¹ A határozat ugyan nem rendelkezik jogi kötőerővel, mégis egyértelmű jele annak, mit gondol az agresszióról a nemzetközi közösség. Ugyanígy egységesen lépett fel a Közgyűlés a négy ukrán megye Oroszországhoz történő annexiója után. A határozatban 143 állam vélte úgy, hogy a négy ukrán megye önkényes elcsatolása nem felelt meg az önrendelkezés jogának, és így nem összeegyeztethető a nemzetközi joggal.³²

A jövőre nézve tehát a nemzetközi jog adta keretek megerősítése miatt fontos, hogyan reagálnak az államok egyes cselekményekre. A reakciók mutatják ugyanis, meddig engedik a szabályok kereteinek feszítését, ami kihatással lehet a szabályok alakulására is. Különösen olyan problémák esetén, ahol a nemzetközi jog értelmezése teret engedhet, az államok gyakorlatának és annak a kérdésnek, hogy mit tekintenek jogi kötelezettségnek, jogot módosító, fejlesztő hatása lehet. Vannak olyan normák, amelyek nem alakíthatóak (többek között az erőszak alkalmazásának tilalma), de például a megelőző önvédelem, a humanitárius intervenció már olyan terület, ahol az államok véleményének lehet jogot fejlesztő, alakító hatása. Ugyanígy az önrendelkezés jogának pontos keretei folyamatosan alakulnak, ezért a túlkapásokra történő reakció fontos eszköze lehet annak, hogy ne engedjük ezeket a kereteket tovább lazítani.

Az erőszak alkalmazásának tilalmát tekintve egyszerű lehet a válasz, hiszen ez kógens norma, tehát nem alakítható. Amennyiben azonban az orosz cselekmény lavinát indít el, és felbátorít más államokat is a tilalom megszegésére, előállhat olyan helyzet, amikor már az államok akarata nem jelenik meg a normák mögött, ami azok erodálódásához vezethet. Ez veszélyes tendencia lenne, hiszen mindazt a keretet megborítaná, amely főleg a kis államoknak nyújtott relatív biztonságot. Ezért nem mindegy tehát, hogy mi lesz az orosz agresszió folyománya. Vajon arról van-e szó, hogy egy állam durván megsértette ezt a szabályt, de megyünk tovább a meglévő keretek között? Vagy arról, hogy a keretek megváltoznak? Ugyanígy, mi lesz a nemzetközi szervezetekkel? Az ENSZ lényege, hogy minden államot magában foglal. Oroszország kilépett az Európa Tanácsból (ET), illetve az ET kizárta a soraiból. Felvetődött egyes, főleg nyugati íróktól, hogy Oroszországot ki kellene zárni az ENSZ-ből. Ez az Alapokmány rendelkezései miatt nem lehetséges, hiszen bármilyen módosításhoz végső soron az állandó tagok beleegyezésére is szükség van.³³ De azt is figyelembe kell venni, hogy az ENSZ a háború alatt mindvégig a kapcsolattartás, a párbeszéd fóruma volt.

Többször felvetődött az is, hogy mire jó az ENSZ, ha éppen ilyen helyzetekben tehetetlen. A BT kötelező erejű határozatait az állandó tagok bármelyike megvétózhatja. A vétó alkalmazásával kapcsolatban már többször merült fel kritika, ám a szabályozás megváltoztatására aligha van remény. Sem az ENSZ alapokmányát nem lehet módosítani a BT nélkül, sem kötelező érvényű határozatot nem lehet hozni az ENSZ BT öt állandó tagja nélkül. Tagot kizárni (állandó tagot pláne) szintén nem lehet a BT nélkül.³⁴ Még

³¹ ENSZ Közgyűlés A/RES/ES-11/1 határozat.

³² ENSZ Közgyűlés A/ES-11/L.5 határozat.

³³ ENSZ Alapokmány 108. cikk.

³⁴ Ukraine Invasion: Should Russia Lose Its Seat on the UN Security Council? 2022.

ha jogilag mindez lehetséges is lenne, az ismét politikai kérdés, hogy egy nagy politikai szereplőt, aki rendelkezik nukleáris fegyverrel, racionális lenne-e kihagyni, és vele a párbeszédet megszakítani.

Minden olyan szcenárió tehát, amely erre a jogi helyzetre megoldást jelentene, működésképtelen, hiszen 1945-ben okkal alakították így. Az állandó tagok ráadásul mindannyian atomhatalmak. Bármelyikük ellen kényszerítő műveletet indítani beleegyezésük nélkül hatalmas kockázat lenne. Az ENSZ tehát lehet, hogy tehetetlen ebben a helyzetben, ám még mindig a diplomáciai kapcsolatok egyik legfőbb fórumaként szolgál. A tehetetlenség vádjá ráadásul inkább a BT-t illeti, hiszen például az ENSZ Közgyűlése vagy az Emberi Jogi Tanács gyorsan reagált a háborúra. Utóbbiban felfüggesztették Oroszország tagságát,³⁵ illetve egy bizottságot hozott létre a jogsértések vizsgálatára.³⁶ A Közgyűlés ráadásul az a fórum, ahol a teljes nemzetközi közösség megjelenik, és a vélemények nem régiófüggőek. Itt látszik leginkább, hiszen a Közgyűlésben a fejlődő államok többségben vannak, hogy globálisan hogyan értékelnek egy eseményt. Afrikai nézőpontból millióan halnak éhen e miatt a konfliktus miatt, számukra nem a biztonsági fenyegetés az elsődleges veszély, hanem az egekbe szökő energiaárak, az élelmiszerhiány, illetve az amúgy is Covidtól sújtott gazdasági, ellátási helyzet fokozatos romlása. Amina J. Mohammed, az ENSZ főtitkárhelyettese,³⁷ illetve az ENSZ főtitkára is többször jelezte, hogy nagyon sok millió ember fog a mostani nélkülözőkön túl éhezni a jelenlegi konfliktus miatt, még akkor is, ha a gabonaszállítás megkezdődött.³⁸ Ennek a konfliktusnak tehát ilyen értelemben is tovagyűrűző hatásai vannak.

Az Európai Unió mint a konfliktus rendezésének fő szereplője

Arra a kérdésre a válasz, hogy az Európai Unió mennyire fog tudni főszerepet játszani a konfliktus rendezésében, egyrészt azon is múlik, hogy tulajdonképpen kik között zajlik ez a konfliktus. Erre vonatkozóan különböző nézetek vannak. Annyi biztosan állítható, hogy az Egyesült Államok nélkül nem lesz rendezés. Az EU, illetve több tagállam is a konfliktus elejétől fogva igyekezett tényezőként megjeleníteni. Több állam is felajánlotta az orosz és az ukrán fél közötti tárgyalásokra mind a közvetítést, mind a helyszín biztosítását.³⁹

Az mindenesetre bizonyos, hogy közelsége miatt az EU-nak, különösen a keletre fekvő államoknak ez egy különösen érzékeny konfliktus. Ezzel együtt az EU-n belül hatalmas törésvonalak vannak abban, hogyan kezelje az unió ezt a helyzetet, illetve hogy lehet-e egyáltalán egységes uniós fellépés. Ennek rengeteg oka van, kezdve a történelmi okoktól

³⁵ ENSZ Közgyűlés ES-11/3 határozat.

³⁶ Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa vizsgálatot indított az Ukrajnában történt bűncselekményekkel kapcsolatban. Lásd Egyesült Nemzetek Szervezete: A/77/533: Independent International Commission of Inquiry on Ukraine – Note by the Secretary-General. 2022. október 18.

³⁷ Egyesült Nemzetek Szervezete 2022a.

³⁸ Egyesült Nemzetek Szervezete 2022b.

³⁹ Attempts to Meditate in the Ukraine War 2022.

a demográfiai és földrajzi okokig. Az EU cselekvését látva megállapítható, hogy van közös fellépés, ugyanakkor nagyon nagyok a törésvonalak az unión belül, a tagállamok között.

Az agresszió elítélése, a bűnösök felelősségre vonása közös ügy. Az unió ebben a kérdésben igen nagy aktivitást mutatott. Az Európai Tanács több következtetésében is határozott véleményt fogalmazott meg: elítélte az agressziót, és felhívta Oroszországot, hogy vonja ki csapatait Ukrajna nemzetközileg elismert területéről. Támogatásáról biztosította a Nemzetközi Büntetőbíróságot, az ukrán főügyészséget, és bátorította a tagállamokat, hogy maguk is tegyenek lépéseket a felelősségre vonás érdekében. A Nemzetközi Büntetőbíróság előtt indult eljárást kezdeményező államok között az EU összes tagállama ott volt.⁴⁰

Az Európai Unió Büntető Igazságügyi Együttműködési Ügynöksége (a továbbiakban: Eurojust) közreműködésével létrejött egy hálózat, amely segíti a tagállamokat az együttműködésben a felelősségre vonás során. Az EU több tagállama is csatlakozott az úgynevezett *Joint Investigation Team*hez (JIT),⁴¹ amely az ukrán hatóságokkal együtt nyomoz a legsúlyosabb bűncselekményekkel kapcsolatban. A JIT-hez a Nemzetközi Büntetőbíróság is csatlakozott, így az együttműködések bonyolult hálózata jött létre. Annak érdekében, hogy a Eurojust minél hatékonyabban segíthesse a felelősségre vonást, 2022. május 30-án elfogadták az EU korábbi rendeletének a módosítását, amely lehetővé teszi, hogy a Eurojust teljeskörűen koordinálhassa a már megindított nyomozásokat azáltal, hogy felhatalmazást kapott az összegyűjtött bizonyítékok megőrzésére és elemzésére.⁴² A felelősségre vonás kérdésében tehát igencsak egységes és határozott fellépés látszik. Ez megerősíti a vonatkozó szabályokat és a nemzetközi bűncselekményekkel kapcsolatos „*no impunity*”, azaz nincs büntetlenség törekvését. Ahogy azonban a korábbi felelősségrevonási gyakorlatot nézve kitűnik,⁴³ az állami bíróságok, főleg olyan bűncselekmények esetében, amelyekre nincs rendes joghatóságuk, hanem egyetemes joghatóság alapján járnak el,⁴⁴ sok tényező figyelembevételével döntenek arról, hogy folytatnak-e eljárásokat. Az ilyen tényezőkbe beletartoznak a politikai, jogi és diplomáciai megfontolások is.⁴⁵

Az Oroszországgal kapcsolatos szankciók kérdésében azonban nincs egyetértés, és úgy tűnik, egyre inkább eltérnek az álláspontok. A szankciós csomagok elfogadásakor világossá vált, hogy az egyes tagállamok az orosz energiafüggőség, az egyéb alternatívák rendelkezésre állása és finanszírozási lehetőségei, a földrajzi adottságaik

⁴⁰ A Nemzetközi Büntetőbírósághoz 43 állam utalta az Ukrajna-helyzetet.

⁴¹ 2022. március 25-én jött létre az ukrán, lengyel és litván igazságügyi hatóságok részvételével, utána még négy EU-tagállam csatlakozott hozzá.

⁴² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/838 rendelete (2022. május 30.).

⁴³ VARGA 2014: 160.

⁴⁴ Egyes nemzetközi bűncselekmények (háborús bűncselekmény, emberiesség elleni bűncselekmények, népirtás) esetén a nemzetközi jog egyetemes joghatóságot ír elő. Ez alapján egy olyan állam is indíthat, illetve köteles eljárást indítani, amelynek sem területi, sem személyi alapon nem lenne joghatósága. Lásd például A hadrakelt fegyveres erők sebesültjei és betegek helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény (I. Genfi Egyezmény), 49. cikk.

⁴⁵ KRESS 2006: 572.

és egyéb tényezők miatt eltérő álláspontot képviselnek. Az álláspontok pedig nemhogy közelednének, hanem úgy tűnik, távolodnak.⁴⁶

Összességében az EU-nak és tagállamainak a jelenlegi világrend fenntartása áll érdekében. A nemzetközi jogon alapuló kapcsolatok tipikusan a kisebb államoknak kedveznek. Az európai államok globális szemmel nézve ugyan gazdaságilag tényezőknek számíthatnak, mégsem minősülnek klasszikus nagyhatalomnak. Az EU, globális nézőpontból, nem jelent olyan szintű együttműködést, hogy önmagában nagyhatalomként funkcionáljon. Nemzetközi jogi kérdésekben azonban az EU hagyományosan hangosan igyekszik a hangját hallatni. Tekintve, hogy a BT öt tagja közül kettő európai állam, a döntései során megjelenhetnek az európai érdekek, ugyanakkor az Egyesült Királyság szoros viszonya az Egyesült Államokkal külön tényező. A Közgyűlésben viszont az EU, illetve az európai államok nem számítanak meghatározó tényezőknek, így itt kisebb befolyással lehetnek az eseményekre. Igaz ugyan, hogy a volt gyarmattartó államok még mindig kiterjedt kapcsolatokkal rendelkeznek egykori gyarmataikon, azonban ez sokszor visszajára is el tud sülni.

Összegzés

Az EU által bevezetett szankciók hasznosságáról megoszlanak a vélemények. Az USA szankcióival együtt már lehet hatásuk, és az is igaz, hogy az EU az egyetlen nemzetközi szervezet, amely szankciókat vetett ki Oroszországra. A felelősségre vonás terén az EU fellépése szintén példa nélküli. Ez alapján úgy tűnik, hogy ugyan az EU igyekszik mind gazdaságilag, mind jogilag tényezőként megjelenni a konfliktussal kapcsolatban, a megoldásban játszott esetleges szerepe később fog kiderülni. Az orosz–ukrán háborúnak a nemzetközi jogrendre gyakorolt hatása még nem világos. Ez a jogrend az EU közreműködése nélkül alakult ki, és bár mind az uniónak, mind a tagállamainak elemi érdeke fűződik a jogrend helyreállításához, egyelőre kérdéses, hogy a megoldásban milyen szerepet játszhat.

Felhasznált irodalom

- Attempts to Mediate in the Ukraine War (2022). *Eurotopics*, 2022. június 1. Online: www.eurotopics.net/en/282478/attempts-to-mediate-in-the-ukraine-war#
- BORGEN, Chris (2008): International Law, Power Politics, and Russian Intervention in Georgia. *Opinio Juris*, 2008. augusztus 9. Online: <https://opiniojuris.org/2008/08/09/international-law-power-politics-and-russian-intervention-in-georgia/>
- CHINKIN, Christine – KALDOR, Mary (2017): *International Law and New Wars*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DEMIRJIAN, Karoun (2015): Putin Denies Russian Troops Are in Ukraine, Decrees Certain Deaths Secret. *Washington Post*, 2015. május 28. Online: www.washingtonpost.com

⁴⁶ MELANDER–SIEBOLD 2022.

- [com/world/putin-denies-russian-troops-are-in-ukraine-decrees-certain-deaths-secret/2015/05/28/9bb15092-0543-11e5-93f4-f24d4af7f97d_story.html](https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/russian-passports-putins-secret-weapon-in-the-war-against-ukraine/)
- DICKINSON, Peter (2021): Russian Passports: Putin's Secret Weapon in the War Against Ukraine. *Atlantic Council*, 2021. április 13. Online: www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/russian-passports-putins-secret-weapon-in-the-war-against-ukraine/
- Egyesült Nemzetek Szervezete (2022a): *50 Million Will Be Severely Hungry This Year, Says Deputy Secretary-General, in Remarks to General Assembly Event on Global Food Crisis*, 2022. július 18. Online: <https://press.un.org/en/2022/dsgsm1766.doc.htm>
- Egyesült Nemzetek Szervezete (2022b): *Secretary-General Warns of Unprecedented Global Hunger Crisis, with 276 Million Facing Food Insecurity, Calling for Export Recovery, Debt Relief*, 2022. június 24. Online: <https://press.un.org/en/2022/sgsm21350.doc.htm>
- GRANT, Thomas D. (2015): Annexation of Crimea. *American Journal of International Law*, 109(1), 68–95. Online: <https://doi.org/10.5305/amerjintlaw.109.1.0068>
- GREEN, James A. (2011): Questioning the Peremptory Status of the Prohibition of the Use of Force. *Michigan Journal of International Law*, 32(2), 215–258. Online: <https://repository.law.umich.edu/mjil/vol32/iss2/1>
- GREEN, James A. – HENDERSON, Christian – RUYS, Tom (2022): Russia's Attack on Ukraine and the Jus Ad Bellum. *Journal on the Use of Force and International Law*, 9(1), 4–30. Online: <https://doi.org/10.1080/20531702.2022.2056803>
- HENDERSON, Christian – LUBELL, Noam (2013): The Contemporary Legal Nature of UN Security Council Ceasefire Resolutions. *Leiden Journal of International Law*, 26(2), 369–397. Online: <https://doi.org/10.1017/S0922156513000083>
- House of Commons (2016): *The Report of the Iraq Inquiry. Executive Summary*. Online: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/535407/The_Report_of_the_Iraq_Inquiry_-_Executive_Summary.pdf
- KAJTÁR Gábor (2018): Az erőszak tilalma. In JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. Online: <https://ijoten.hu/szocikk/az-eroszak-tilalma#block-220>
- KRESS, Claus (2006): Universal Jurisdiction over International Crimes and the Institut de Droit International. *Journal of International Criminal Justice*, 4(3), 561–585. Online: <https://doi.org/10.1093/jicj/mql037>
- MELANDER, Ingrid – SIEBOLD, Sabine (2022): EU Split on Russia Oil Sanctions, Mulls Other Steps. *Reuters*, 2022. március 21. Online: www.reuters.com/world/europe/eu-mull-russian-oil-embargo-with-biden-set-join-talks-2022-03-21/
- MURPHY, Sean D. (2005): The Doctrine of Preemptive Self-Defense. *Villanova Law Review*, 50(3), 699–748. Online: <https://digitalcommons.law.villanova.edu/vlr/vol50/iss3/9>
- Russia Offers Passports to People in Eastern Ukraine Territories (2019). *BBC*, 2019. április 25. Online: www.bbc.com/news/world-europe-48045055
- SAPIRO, Miriam (2003): Iraq: The Shifting Sands of Preemptive Self-Defense. *The American Journal of International Law*, 97(3), 599–607. Online: <https://doi.org/10.2307/3109845>
- SCHMITT, Michael N. (2003): Preemptive Strategies in International Law. *Michigan Journal of International Law*, 24(2), 513–548. Online: <https://repository.law.umich.edu/mjil/vol24/iss2/1>
- SCHWABACH, Aaron (1999): The Legality of the NATO Bombing Operation in the Federal Republic of Yugoslavia. *Pace International Law Review*, 11(2), 405–418. Online: https://lawrepository.ualr.edu/faculty_scholarship/273
- Spy Agencies 'Produced Flawed Information on Saddam's WMDs' (2016). *The Guardian*, 2016. július 6. Online: www.theguardian.com/uk-news/2016/jul/06/spy-agencies-flawed-information-saddam-wmds-iraq-chilcot

Ukraine Invasion: Should Russia Lose Its Seat on the UN Security Council? (2022). *College London*, 2022. február 25. Online: www.kcl.ac.uk/ukraine-invasion-should-russia-lose-its-seat-on-the-un-security-council

VARGA, Réka (2014): *Challenges of Domestic Prosecution of War Crimes with Special Attention to Criminal Justice Guarantees*. Budapest: Pázmány Press.

Felhasznált jogforrások

A hadrakelt fegyveres erők sebesültjei és betegek helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény (I. Genfi Egyezmény)

A Nemzetközi Bíróság Statútuma. Online: www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya. Online: <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/838 rendelete (2022. május 30.) az (EU) 2018/1727 rendeletnek a népirtással, az emberiesség elleni bűncselekményekkel, a háborús bűncselekményekkel és a kapcsolódó bűncselekményekkel összefüggő bizonyítékok Eurojustnál történő megőrzése, elemzése és tárolása tekintetében történő módosításáról

Egyesült Nemzetek Szervezete: A/77/533: Independent International Commission of Inquiry on Ukraine—Note by the Secretary-General. 2022. október 18. Online: www.ohchr.org/en/documents/reports/a77533-independent-international-commission-inquiry-ukraine-note-secretary

ENSZ BT S/RES/678 (1991) határozat

ENSZ Közgyűlés A/ES-11/L.5 határozat

ENSZ Közgyűlés A/RES/ES-11/1 határozat